

Szilágyi Zsolt

BEFEJEZŐDÖTT RENDSZERVÁLTÁS?

*A mongol liberalizálódási folyamat gazdasági
és társadalmi hatása¹*

2008 júliusának elején, a mongol fővárosban bekövetkezett események, az utcai zavargások rövid időre az országra irányították a világ figyelmét. A mongol többpártrendszer igen rövid múltra tekint vissza, hiszen a rendszerváltás óta alig két évtized telt el, így a korábban nem tapasztalt utcai megmozdulás láttán felvetődött a kérdés, hogy ez a politikai válság vajon milyen okokkal magyarázható? A világ kíváncsian figyelte, hogy az uralmon lévő – és az atrocitások fő célpontjának tekinthető – mongol utódpárt² hogyan reagál a kialakult helyzetre. Milyen intézkedéseket tesz, beveti-e a karhatalmat, illetve milyen lépéseket javasol a krízis megoldására. Ebben a várakozásban természetesen a korábbi egypártrendszerben beidegződött reflexek épp úgy tetten érhetőek voltak, mint a nemzetközi környezet kíváncsisága. A külföld elsősorban az új mongol politikai berendezkedés komoly erőpróbáját látta a kialakult helyzetben, melynek különlegességét fokozta, hogy a gyakori mongol politikai krízisek, kormányváltások ellenére ilyen véres megmozdulásokra, összecsapásokra korábban nem volt példa. A rendszerváltás körüli „tömegmozgalmak időszaka” gyakorlatilag a politikai átalakulás első évében lezárult, s azóta – egy-két kivételtől eltekintve – a jelentősebb, nagy tömegeket megmozgató utcai tüntetések – pláne összecsapások – nem voltak jellemzőek az

¹ A szerző kutatásait az MTA Bolyai János ösztöndíja támogatta.

² Halha Mongol Ardiin Xuw'sgalt Nam (Mongol Népi Forradalmi Párt). A „halha” a mai mongol irodalmi nyelvet, a „mong” rövidítés pedig az írott (klasszikus) mongol nyelvet jelöli, s a mongol szavakat ezek tudományos átírásában adom meg. A mongol neveket, kifejezéseket a főszövegben a könnyebb érthetőség kedvéért hagyományos magyaros átírásban, a lábjegyzetekben tudományos átírásban adom meg, míg az esetlegesen előforduló kínai kifejezéseknél a pinyin átírást alkalmazom. Az átírásban a mellékjeles betűk a következő hangértéknek felelnek meg: č-cs, ĵ-dzs, j-dz, s-sz, š-s, x-veláris h, a magánhangzó kettőzése hosszúságot jelent.

országgra. Ilyen értelemben ezek az események, az utcai politizálás mintegy groteszk keretbe foglalják a mongol rendszerváltás első két évtizedét.

A 2008. június 29-én lezajlott választások után több ellenzéki politikus, így a legnagyobb ellenzéki tömörülés, a Mongol Demokrata Párt³ (DP) elnöke⁴ is választási csalásokat emlegetett. Az előzetes adatok alapján a Mongol Népi Forradalmi Párt (MNFP) megszerzett mandátumainak számát túl soknak találva bejelentette, hogy nem hajlandó elfogadni az eredményeket. Egy nappal később, Ulánbátorban a Szühebátor téren⁵ gyülekező kisebb ellenzéki pártok, illetve a DP képviselői és szimpatizánsainak csoportjai új választást követeltek. Az összejövetel hamarosan spontán tüntetéssé alakult. A résztvevők átvonultak a Mongol Népi Forradalmi Párt csupán néhány száz méterre található székházához, ahol folytatták a demonstrációt. Az irányítás azonban hamarosan kicsúszott a politikusok kezéből. Nem tudni, ki és hogyan kezdte, de a tüntetők hamarosan az épület köré kordont vonó rendőrökre, majd ezek meghátrálása után az épületre rontottak. Nem sokkal később felcsaptak a lángok, és a korábbi tüntetés vad rombolássá alakult, mely a város több pontjára is továbbterjedt. A Mongol Népi Forradalmi Párt az ellenzéket vádolta a megmozdulás szervezésével, amit az nem ismert el és visszautasított, a mongol államfő, Nambarin Enhbajar⁶ pedig kénytelen volt bevezetni a rendkívüli állapotot. Az utcai zavargások gyászos mérlege végül öt halott, több mint háromszáz sebesült, 751 letartóztatott, és öt napig tartó szükségállapot volt.

Mongóliában az utóbbi csaknem két évtizedben előfordultak ugyan politikai krízisek, a 2008-as választásokat követő események intenzitására azonban korábban nem volt példa. Voltak utcai demonstrációk, éhségsztrájkok, de ezek a megmozdulások inkább az átalakulási folyamatok első két évére

³ Mongolul: Halha Mongoliin Ardčilsan Nam.

⁴ Caxiagiin Elbegdorj [magyar átírásban: Cahiačin Elbegdordzs] a mongol demokratikus átalakulás egyik vezéralakja. 1989 decemberében részt vett az első, demokráciát követelő megmozdulások szervezésében és az első jelentős ellenzéki tömörülés, a Demokrata Unió létrehozásában. Korábban két alkalommal, 1998. április–december, és 2004. augusztus–2006. január között töltötte be a miniszterelnöki pozíciót. 2009 májusában – valószínűleg a 2008-as megmozdulásokkal kapcsolatos tevékenységének köszönhetően – a köztársasági elnökválasztáson sikerült legyőznie utódparti riválisát, a korábbi miniszterelnök, majd államfő Enxbajart.

⁵ Mongolul: Halha Süxbaatriin talbai

⁶ Mongol írásmód szerint: Nambariin Enxbayar

korlátozódtak és eddig egyszer sem fajultak vérontásig. Bár a 2008-as konfliktusnak egyes pártok, politikusok megjelenése erősen politikai színezetet adott, egybehangzó vélemények szerint a háttérben inkább gazdasági érdekek húzódnak meg. Ugyanakkor felszínre kerültek olyan alapvető – elsősorban társadalmi jellegű – problémák, melyek okai részben a rendszerváltás előtti korszakban gyökereznek, részben a posztszocialista időszak „eredményei”. Ezek egy részét már a kilencvenes évek elején bekövetkezett mongóliai rendszerváltás óta sem sikerült megoldani, más részük azonban alapvetően új keletű. Megértésükhöz röviden érdemes áttekinteni a mongol rendszerváltás történetét.

A történeti előzmények

A mongol függetlenség és ezzel összefüggésben a mai önálló mongol állam, bizonyos értelemben létét is északi szomszédjának köszönheti. Mongólia a huszadik század elején még a Mandzsu Birodalom⁷ része volt. 1911-ben, a dinasztia összeomlásakor a mongolok megpróbálták kikiáltani függetlenségüket, de ezt sem Oroszország, sem Kína, sem más ország nem ismerte el. A mongolok a cári kormányzat segítségével voltak csak képesek olyan részleges autonómiát kivívni, melyet 1915-ben déli szomszédjuk is hajlandó volt elismerni. Ez jórészt annak köszönhető, hogy Kína hatalma a mandzsu dinasztia végnapjaira, illetve később, a bizonytalan belpolitikai helyzetnek és az egységes kormányzat hiányának köszönhetően annyira meggyengült a birodalom határain, hogy mind a cári rezsim, mind később a bolsevikok viszonylag könnyedén képesek voltak érdekeiket érvényesíteni a mongol területeken. 1917-ben, a cár bukásával a teokratikus mongol kormányzat⁸ elveszette leg-

⁷ Az 1644 és 1911 között a kínai trónon uralkodó mandzsu császári dinasztia több lépésben vonta uralma alá a mongolok által lakott területeket. 1757-től a dinasztia bukásáig a mongol kánások teljes területe a dinasztia fennhatósága alá tartozott.

⁸ 1911 decemberében, a mandzsu dinasztia hatalmának összeomlása után a mongolok kikiáltották függetlenségüket, és tibeti mintára az akkori mongol buddhista egyházfőt, a VIII. bogdo gegent emelték a káni trónra. Ezzel, illetve öt minisztérium (külügy-, belügy-, hadügy-, pénzügy- és igazságügy-) felállításával létrejött az önálló, teokratikus mongol kormányzat, melynek célja az ország teljes függetlenségének elismertetése volt. Ezt a célt egyedül képtelen volt megvalósítani, ezért az orosz szövetség kiépítésére törekedett. A cári kormányzat ekkor megelégedett a gazdasági befolyás megszerzésével, így nem támogatta a mongolok Kínától

főbb támogatóját, ami az autonómia kényszerű feladását és a kínai hatalom kiújulását eredményezte, bár ez csak rövid intermezzónak bizonyult.

1921-ben a mongolok bolsevik segítséggel, fegyverrel űzték el a megszálló kínaiakat az országból, s az akkor hatalomra került rezsim az északi szomszéd hathatós támogatásával és útmutatása alapján fokozatosan építette ki hatalmát. 1924-ben a nyolcadik mongol egyházfő (bogdo gegen)⁹ halála után, még az év augusztusában kikiáltották a Mongol Népköztársaságot, így a kapcsolat még szorosabbá vált.

Az 1924-ben elfogadott új alkotmány már népköztársaságként határozta meg Mongólia államformáját, s ekkortól gyakorlatilag a Szovjetunió tekinthető legfőbb szövetségesének. Igaz, az ország függetlenségének elismerésével Kína még sokáig adós maradt, és a helyzet csak 1945-ben változott meg. A kínai kormányzat a második világháború után is feltételekhez kötötte a megállapodás létrejöttét, így követelésük hatására még az év őszén népszavazást tartottak Mongóliában, amely során a lakosság elsőprő többsége a Kínától való elszakadás mellett tette le voksát.¹⁰ 1946-ban tehát – több mint két évtizeddel az önálló mongol kormány Szovjetunió általi elismerése után –, jó részt a szovjet nyomás hatására¹¹ Kína is elfogadta a Góbitól északra eső területek, a korábbi Külső-Mongólia teljes függetlenségét (1946. január 5.).¹² A mongolok szempontjából a siker azonban így sem volt teljes. A mongol

---

való teljes elszakadását. A két nagyhatalom egyezkedésének eredményeként született az a megállapodás, mely a Góbi sivatagtól északra eső mongol területeknek (Külső-Mongólia) részleges autonómiát biztosított. Megállapodásukat az 1915 májusában Kjahtában aláírt háromoldalú (mongol–orosz–kínai) szerződés véglegesítette. Ez az állapot azonban csak 1920 februárjáig állt fenn, amikor a korábbi pártfogóját elvesztő mongol kormányzatot a kínaiak fegyverrel kényszerítették autonómiája feladására.

⁹ 1924. május. [mongolul: Halha bogd gegen, mong. boyda gegen]

¹⁰ 1945. október 20. A szavazók 98,4%-a szavazott az elszakadás mellett. A szavazásról készült jegyzőkönyvet a mongol Kis Hurál elnöksége november 10-én küldte meg a kínai kormányzatnak.

¹¹ Sztálin már a jaltai konferencián megszerezte szövetségesei beleegyezését ahhoz, hogy a Szovjetunió ázsiai érdekszférájába Mongólia is beletartozzon. Ez gyakorlatilag az akkor már évtizedek óta fennálló helyzet szentesítését jelentette. A harmincas évek közepétől jelentős számú szovjet haderő tartózkodott az országban, sőt az orosz–japán összecsapások igen fontos hadszínterének is tekinthető ez a terület, hiszen 1939-ben Kelet-Mongóliában a Halhin Gol-i csatában az egyesített szovjet–mongol haderő állította meg a japán előretörést.

¹² Batbayar, Cedendambiin: Mongol ba ix gürnüüd XX. Juunii exiin xagast. Ulaanbaatar, 2006, 273.

népek által lakott terület jelentős része továbbra is Kína fennhatósága alatt maradt, s ezekből a déli-, vagy belső-mongol területekből hozták létre 1947-ben a Belső-Mongol Autonóm Tartományt. A politikai alku véglegesítette a halha-¹³ és a déli-mongol terület szétszakítását, biztosította a Szovjetunió befolyását Mongóliában, s a termékeny belső-mongol területek hovatartozását pedig később senki sem vitatta.¹⁴ Így Mongólia – a Mongol Népköztársaság – a huszadik század jelentős részében a Szovjetunió szatellitjeként létezett. Politikai státusát, jelentőségét éppen az adta, hogy a szovjet–kínai rivalizálás fontos színterévé vált.

A század húszas éveitől egyértelmű volt az orosz (szovjet) befolyás az országban, ami a huszadik század utolsó harmadának elején, a szovjet–kínai viszony elhidegülésének idején még nyilvánvalóbbá vált. Az 1960-as évek végétől a Szovjetunió gyakorlatilag ütközőállamként¹⁵ tekintett Mongóliára, jelentős létszámú haderőt állomásoztatott az országban, s a mind szorosabb gazdasági függés kialakítására is törekedett. A hetvenes évektől a volt szocialista tömb országaiból egyre több gazdasági segítség érkezett, ami részben segített a mongol gazdaság működtetésében, ugyanakkor egyfajta kiszolgáltatottságot is eredményezett, hiszen a mongol gazdaság teljes egészében a KGST-től függött. Külkereskedelmének 92%-át a KGST, s ennek 80%-át a Szovjetunió felé bonyolította.¹⁶ Bár elkezdődött a gazdaság részleges átszervezése, ennek hatásai és eredményei nemigen mutatkoztak. A lakosság jelentős része megmaradt nomád állattenyésztőnek. Kialakultak kisebb ipari központok, de ezek termelékenységé, hatékonysága messze elmaradt a kívánt szinttől. Megkezdődött a városok fejlesztése, modernizációja, a lakosság fo-

¹³ A központi mongol területek, nagyjából a mai Mongólia.

¹⁴ A huszadik század elején, az 1904–05-ös orosz–japán háború után a cári Oroszország és Japán több szerződést is kötött, melyek a belső-mongol területeket japán befolyási övezetként ismerték el. A világháború után megfosztották Japánt korábban birtokolt területeitől, s az 1947-es szerződés az új helyzet szovjet részről történő elismerését is rögzítette.

¹⁵ Az 1960-as évek második felében a szovjet–kínai viszony látványosan megromlott. A távolkeleti határincidens még inkább kiemelte a mongol területek jelentőségét. Az incidens után a szovjetek növelték katonai jelenlétüket a mongol területeken. Ez olyan komolyan rányomta bélyegét a Szovjetunió és Kína kapcsolatára, hogy a két ország viszonyának normalizálódása felé tett egyik legfontosabb lépés Gorbacsov 1986-os vlagyivosztoki beszéde volt, melyben bejelentette a szovjet csapatok részleges kivonását Mongóliából.

¹⁶ Kovács, Attila Endre: A mongol demokratizálódás rövid története. Új keleti szemle, 3. évf. (2001b) 1–2. sz., 48–68.

kozatos urbanizációjára is tettek lépéseket. Ez elsősorban a fővárosra, illetve a mongol gazdaság erőltetett átalakításának olyan központjaira – a „szocialista ipar” fellegváraira – korlátozódott, mint a Mongólia északi részén, az orosz határ közelében található Erdenet vagy Darhan városa. A folyamat európai léptékkal mérve meglehetősen visszafogott eredményeket hozott, de elindított egyfajta gazdasági átalakulást, és elvetette azoknak a folyamatoknak a csíráját, amik a rendszerváltás után robbanásszerű változásokat eredményeztek.

A mongol társadalmi átalakulás

A szovjet típusú gazdasági átalakulás természetesen társadalmi változásokat is generált. A mongol társadalom sajátossága, hogy a népesség nagyobb része még a huszadik század végén is nomád állattenyésztőként élte mindennapjait. Ilyen értelemben a XX. század második évtizedének teokratikus állama sokkal közelebb állt az azt megelőző több, mint két évszázados mandzsú császársághoz, mint az 1921-es forradalom utáni időkhöz. A buddhista egyházfő vezette állam feudális jellegű társadalmában a legjelentősebb változást csupán az alávetett réteg szerkezetének – ezen belül is inkább az egyes csoportok számának – változása jelentette.

Az 1921-es forradalom után azonban az erőszakos kollektivizálással, a részleges modernizációval, a lakosság városokba, ipari központokba telepítésével akarták kialakítani a szocializmus idealizált társadalmát. Ez a folyamat a korai időszakban jelentős traumát okozott, de fokozatosan kialakult egy városi népesség, amely hozzászokott az új környezethez, részben elszakadt nomád hagyományaitól, és önálló társadalmi csoportként kezdett működni. Az átalakulás – bár több évtized alatt zajlott le – történeti léptékben mégis elég gyorsnak tekinthető, így számos nehézség okát is ebben kell keresnünk. A rendszerváltással létrejött politikai és társadalmi változás bizonyos mértékben esélyt adott ezek egy részének kezelésére, de a legfontosabb problémákat napjainkig sem sikerült megoldani.

A vidéken nomadizáló pásztorok a változásokat sok tekintetben csak közvetett módon tapasztalták, megmaradtak hagyományos életkörülményeik között. Napjainkban is ők alkotják a társadalom konzervatívabb, a politikai környezetre kevésbé fogékony részét. A városi lakosság viszont alapvetően más beállítottságú. A rendszerváltás idején a többséget első, másod-, vagy rit-

kábban harmadgenerációs városlakók alkották, akik eltérő mértékben voltak képesek alkalmazkodni az új környezet adta körülményekhez. Szerepük ugyanakkor alapvető volt a rendszer átalakításában, hiszen jellemzően ők alkották a demokratizálódási folyamat társadalmi bázisát. Ma is jóval érdeklődőbbek a politika eseményei iránt, ugyanakkor életmódjuk, gondolkodásuk változásával egyre inkább eltávolodnak korábbi gyökereiktől. Ilyen értelemben ma a mongol társadalom alapvetően két, egymástól jól elkülöníthető csoportra szakad, melyek között a távolság folyamatosan nő. Ez az átalakulás a rendszerváltás után látványosan felgyorsult, amiben a politikai, de a gazdasági környezet alapvető változása is nagy szerepet játszik.

Mint korábban említettük, a mai Mongólia sok tekintetben függetlenségét is északi szomszédja támogatásának köszönheti. Éppen ezért maguk a mongolok meglehetősen sajátosan viszonyulnak a rendszerváltást megelőző korszakhoz. A hétköznapi közbeszéd gyakran alapjaiban ítéli el az 1921–1989 közötti korszakot, a történész számára azonban jóval árnyaltabb kép bontakozik ki.

A rendszerváltás előtti történetírás evidenciának tekintette, hogy a Szovjetunió támogatása, a szövetségi rendszeréhez való csatlakozás, illetve a szocializmus mint társadalmi és politikai berendezkedés az egyetlen és üdvös Mongólia számára, hiszen az ország politikai vezetői már az 1921-es forradalom idején elkötelezték magukat a nem kapitalista rendszerű politikai fejlődés mellett. A politikai környezet nem is tette lehetővé, hogy felvethessenek ideológiailag kínos témákat, például a tényleges függetlenség vagy önállóság kérdését. Mongólia önmaga számára független ország volt, a külvilág – és ilyen értelemben a Szovjetunió is – azonban gyakorlatilag a Szovjetunió részeként tekintett rá. *Kurica ne ptica, Mongolia ne zagranica* – „A tyúk nem madár, Mongólia nem külföld” – tartotta az orosz közmondás.

A rendszerváltás után megkezdődött a huszadik század eseményeinek átértékelése, egyre-másra jelennek meg olyan történelmi munkák, melyek elsődleges célja a tényfeltárás. Az eltelt idő természetesen nem volt elég ahhoz, hogy megtörténhessen a múlt rendszer eseményeinek egyfajta konszenzusos újraértékelése, de jól megfigyelhetően kirajzolódik egy tendencia. A rendszerváltás után az eddig hozzáférhetetlen dokumentumok kiadására, a történelmi események, az egyes korszakok átértékelésére került a hangsúly, s a forráskiadványok megjelentetése után csak a legutóbbi években indult meg a tudományos diskurzus a korábbi korszak értékeléséről. Ebben a környezetben a rendszer-

váltást közvetlenül megelőző hetven év, a mongol pártállami vezetők általában negatív előjelű kritikát kaptak. Ugyanakkor még ma is kevesen feszegetik azokat a meglehetősen ellentmondásos kérdéseket, hogy a szovjet támogatás milyen szerepet játszott a mai Mongólia létrejöttében, vagy azt, hogy Csojbal-szan,¹⁷ a sztálinista személyi kultusz mongóliai megalapozója, miközben az egyre szorosabb szovjet szövetség kiépítésén, a szovjet típusú mongol állam megteremtésén munkálkodott, hogyan volt képes elkerülni az ország teljes beolvadását. E kérdések felvetése és értékelése még a jövő – remélhetőleg a köz-eljövő – feladata lesz.

A mongol rendszerváltás

A mongol politikai és gazdasági átalakulás, a kelet-európai rendszerváltásokhoz hasonlóan, szorosan összefügg a Szovjetunióban a nyolcvanas évek közepén megindult demokratizálódási folyamattal. Az alapvető különbség az, hogy Mongólia a szovjet érdekszférába tartozó összes országnál jobban ki volt szolgáltatva a KGST-nek, illetve a Szovjetuniónak.

Sajátos módon a mongol politikai átalakulás kapcsolódik a kelet-európai politikai változásokhoz is. Ez nem csupán annak köszönhető, hogy a Szovjetunióban bekövetkezett változások hatására Mongóliában a kelet-európai eseményekkel párhuzamosan ment végbe az átrendeződés. Közvetlen kapcsolatnak tekinthető, hogy ezekben a folyamatokban gyakran olyan fiatal mongol értelmiségiek játszották a vezető szerepet, akik maguk is Magyarországon, Lengyelországban, Csehszlovákiában tanultak, tehát adott esetben bizonyos itt megismert mintákat követték. Ki kell emelnünk az 1989. decemberi romániai eseményeket is, melyek katalizátorként működtek, és újabb inspirációt jelentettek a mongóliai ellenzék számára.

Az 1980-as évek második felében a peresztrojka nyomán meghirdetett mongóliai politikai és gazdasági változás az átalakítás és nyitás (*őrclön bajgólalt*¹⁸,

¹⁷ Xorloogiin Čoibalsan [magyar átírásban: Horlógin Csojbal-szan] (1895–1952). Az 1921-es mongol forradalom egyik vezéralakja. 1929-től egy éven keresztül államelnök, majd politikai vezetőtársainak likvidálása után, 1939-től haláláig miniszterelnök, a tényleges politikai hatalom birtokosa.

¹⁸ Halha öörclön baiguulalt [átalakítás].

*il tod*¹⁹⁾ fogalmakkal került be a mongol köztudatba. A cél elsősorban a Szovjetunióban elindult változások adaptálása, kivált a gazdaság átalakítása volt. A társadalmi és még inkább a politikai környezet megváltoztatása még távlati célként sem fogalmazódott meg. Az új politikai irányvonal meghirdetésével azonban létrejöttek azok a – jórészt közéleti – fórumok, ahol a társadalmi feszültségek is napvilágra kerültek. Ezek egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak Mongóliában is, ami a külpolitikai változások hatásaival együtt a politikai változások felé sodorta az országot.

A Szovjetunió Ázsia-politikájának változásával, a szovjet-kínai viszony fokozatos normalizálódásával kialakult helyzetben valamelyest Mongólia mozgástere is bővült. Az új gazdaságpolitikai lépések azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, így a társadalmi feszültség növekedésével a jelentősebb politikai átalakulás is egyre elkerülhetetlenebbé vált.

A rendszerellenes tömegmozgalmak 1989 őszén kezdődtek és 1990 elején váltak általánossá. Szervezői elsősorban a fiatal városi értelmiség képviselői voltak. A kezdeti időszakban követőik is inkább ebből a rétegből kerültek ki, a mozgalmak társadalmi bázisa azonban hamarosan jóval szélesebbé vált. Az események elsősorban a fővárosra koncentráálódtak, és a megmozdulások csak fokozatosan terjedtek át vidékre (természetesen ekkor is a kisebb vidéki városokra és nem a nomád területekre kell gondolnunk). Itt kapott különleges jelentőséget, hogy a szovjet korszakban megindult átalakulás, amely elsősorban a nomád viszonyok felszámolását, az uralkodó ideológia elvárásainak megfelelő „modern” társadalom kialakítását célozta, nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy létrejöhessen az a politikailag is aktív réteg, amely a rendszert kritizáló társadalmi mozgalom bázisát adta.

Mongol sajátosság, hogy a megmozdulások fő szervezői alkotta ellenzék meglehetősen szoros kapcsolatot tartott fenn a párton belüli ellenzékkel, hiszen nagyjából azonos társadalmi réteget és korosztályt képviselt. Fontos megemlíteni, hogy az ellenzékből teljes egészében hiányoztak a szélsőséges csoportok, sokkal fontosabb volt a mozgalom alulról szerveződő jellege, mely inkább a hagyományokhoz való visszatérést és a nemzeti öntudat felébresztését célozta.

¹⁹ Halha il tod [nyitás]. A fogalmak első említése az MNFP 19. kongresszusán történt (1986. május 29.). Kovács, i. m. 2001b, 49.

Az uralkodó kormánypárt, a Mongol Népi Forradalmi Párt belső megosztottságára jellemző, hogy egészen 1990 áprilisáig nem lépett fel egyértelműen az ellenzékkel szemben. Még januárban is alapvetően két, egymással ellentétes véleményt képviselő csoport volt megfigyelhető az MNFP Központi Bizottságán (KB) belül. A párton belüli keményvonalas, az ellenzékkel szemben határozott – akár erőszakos – fellépést sürgető csoporttal szemben formálódott egy mérsékeltebb, a békés megoldást és kisebb reformokat is támogató réteg, melynek Batmönh²⁰ volt a vezetője. A két csoport közötti rivalizálás egészen a korábbi állami és pártvezér, Cedembál²¹ nyugdíjazásáig visszamenőleg megfigyelhető volt. A hatalomért folytatott harcban fokozatosan Batmönh hívei kerültek túlsúlyba a KB-ban, de mint láthattuk, a keményvonalasok ellenállását még 1989 végére sem sikerült teljesen felmorzsolniuk. Mindazonáltal a demokratikus átalakulás egyetlen puskalövés nélkül ment végbe, ami a mongol rendszerváltás egyik legfontosabb jellemzőjének is tekinthető. Az állampárt belső ellenzéke elég erőt képviselt ahhoz, hogy képes legyen a keményvonalasok visszatartására, és a demokratikus ellenzékkel gyakorlatilag együttműködve járuljon hozzá a békés politikai átmenethez. Ez a párt hosszú távú politikai céljait is jobban szolgálta.

A spontán társadalmi megmozdulások mellett 1989 végétől egyre szervezettebb ellenzéki csoportok is létrejöttek. Ezek közül az első, a Mongol Demokrata Szövetség²² (MDSZ) volt, amelyet 1989 decemberében, a Fiatal Alkotóművészek Második Országos Tanácskozásán alapítottak.²³ Az MDSZ mellett új csoportok is létrejöttek, mint a szintén 1989 decemberében alakult

²⁰ Halha Jambiin Batmönx [magyar átírásban: Dzsambin Batmönh] (1926–1997) 1948-ban lett az MNFP tagja. Az 1970-es évek elején került be az állam legfelső vezetésébe. 1973-tól tudományos miniszter, 1974-től a Politikai Bizottság tagja. 1974–84 között Mongólia miniszterelnöke volt, majd a politikai hatalom irányítását is megszerezte, amikor 1984-ben Cedembál helyét is átvette a mongol párt- és állami vezetés élén.

²¹ Halha Yumjaagiin Cedembal [magyar átírásban: Jumdzságiin Cedenbal] (1916–1991) miniszterelnök, a Mongol Népi Forradalmi Párt főtitkára. A hatalmat Čoibalsan 1952-ben bekövetkezett halála után, politikai rivalísa félreállításával szerezte meg, és egészen Batmönh 1984-es hatalomra kerüléséig Mongólia egyszemélyi vezetőjének volt tekinthető.

²² A szervezet neve eredetileg Mongol Jaluučuudiin Ardčilsan Xolboo [Mongol Fiatalok Demokratikus Szövetsége] volt. Később a jaluučuudiin [fiataloké] kifejezést kihagyták belőle.

²³ Kovács, Attila Endre: A mongol rendszerváltás és társadalmi háttere. In: Orientalista nap 2000. Szerk.: Birtalan Ágnes–Yamaji, Masanori. MTA Orientalisztikai Bizottság–ELTE Orientalisztikai Intézet, Budapest 2001a, 99.

Szociáldemokrata Mozgalom vagy a következő év februárjában életre keltett Új Haladás Mozgalom. Ezek azonban az MDSZ jelentőségét nem csökkentették. A Demokrata Szövetség élen járt a párttá szerveződés folyamatában is. 1990 februárjában alakult meg belőle a Mongol Demokrata Párt, a többi csoport csak hónapokkal később követte az MDSZ-t ezen az úton.

Az ellenzéki pártok felbukkanása mellett még egy, az eseményekre jelentős hatást gyakorló katalizátorról kell említést tenni. Ahogyan a demokratizálódási folyamat megindulása is a Szovjetunióban bekövetkezett változásokhoz kapcsolható, úgy a mongol ellenzéki megmozdulások fokozódó aktivitása is hasonló eseményhez köthető. 1990. március 2-án az Izvesztyia napilap közölte, hogy értesülései szerint Mongólia csaknem 10 millió tranzferábilis rubelre²⁴ rúgó összeggel tartozik északi szomszédja felé. Az összeg nagysága, a hatalmon lévő mongol politikai vezetők hallgatása óriási elégedetlenségi hullámot indított el a fővárosban, ami az ellenzéki csoportokat egységbe kovácsolta.

Március 7-én az MDSZ tíz tagja éhségsztrájkba kezdett, amellyel sikerült az MNFP KB képviselőit tárgyalásra kényszeríteniük. Az eredmény a párt meghátrálása és a párton belüli ellenzék térnyerése volt. A KB tagjai testületileg lemondtak, a párt pedig olyan határozatokat fogadott el, melyek megteremtették a rendszer átalakításának politikai feltételeit:

1. Törölni kell az Alkotmány 82. cikkelyét, amely kimondta az MNFP vezető szerepét.

2. Cedembál-t, aki 1940-től az MNFP főtitkára és Csoj balszan 1952-es halála után a teljes politikai hatalom birtokosa volt, ki kell zárni a pártból.

3. Rehabilitálni kell a politikai elítélteket.

4. 1990. április 9-ére össze kell hívni a párt rendkívüli kongresszusát.²⁵

Az MNFP vezetése korábban elsősorban adminisztratív eszközökkel próbálta útját állni a rendszerellenes mozgalmak megerősödésének. Az első és gyakorlatilag egyetlen jelentősebb esemény, amikor a tüntetők ellen karhatalmat vetettek be, csak 1990 áprilisában, több mint fél évvel az ellenzéki

²⁴ Az 1962-ben létrehozott és 1964. január elsején bevezetett fizetőeszköz a szocialista országok egymás közötti kereskedelmi forgalmának elszámolását szolgálta. Aranytartalma 0,987412 gr tiszta arany volt, és értéke az 1980–90-es évek fordulóján nagyjából 1 dollárnak felelt meg. A tranzferábilis rubel 1991-ben szűnt meg, amikor a volt szocialista országok áttértek a dollár alapú külkereskedelmi elszámolásra.

²⁵ Kovács, i. m. 2001a, 104.

szerveződések illegalitásból való kilépése után következett be. Ekkor egy nagyobb ellenzéki tüntetés betiltását követően a kormányépület védelmére rendelték ki a rendfenntartókat. A lépés csak olaj volt a tűzre, a felháborodás országos méretűvé duzzasztotta az ellenzék bázisát. Az állampárt kénytelen volt engedni, és június 22-re kiírták a választásokat.

A választáson hat párt indult. Az MNFP társadalmi beágyazottságára jellemzően a parlamenti helyek 86%-át szerezte meg, tehát egyértelmű győztesnek tekinthető. Bár a választásokon nem történtek bizonyítható visszaélések, az adminisztratív intézkedések, amelyek az ellenzék ellehetetlenítését célozták, jórészt sikerrel jártak. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy az MNFP-nek sikerült elérnie, hogy a választási törvény alapján ne egységesen szabályozzák a választókerületek méretét. Ez részben Mongólia népességének sajátos eloszlásából is következett, aminek eredményeként a vidéki választókörökben a győzelemhez akár 2000 szavazat megszerzése is elegendő volt, míg a városokban legalább 10000 kellett. Mivel az ellenzék bázisa gyakorlatilag a városi népesség volt, így a vidéki kerületekből könnyedén jutottak az állampárt képviselőjelöltjei a 430 fős Mongol Nagy Hurálba.²⁶

Az ekkor megválasztott parlament két évig működött. 1992 januárjában a Hurál²⁷ elfogadta az új alkotmányt, amely a Mongol Népköztársaság nevét Mongóliára változtatta, egykamarás, 76 fős parlamentet hozott létre, kétfordulós többségi szavazást és közvetlen államfőválasztást vezetett be. Az új választásokat 1992 júniusában tartották, melyeken a választópolgárok 95,6%-a vett részt. Az MNFP 71 képviselői helyet szerzett. Ezzel gyakorlatilag lezárult a mongol demokratikus átalakulás első szakasza.

A mongol parlamentarizmus 1992 után

Amit a volt állampárt a demokratizálódási folyamatok elején nem tudott elérni, jelesül az ellenzék megosztását, azt megtették a megváltozott körülmények. Az ellenzéknek láthatóan nem volt egységes kormányzási koncepciója, amit a közvéleménnyel képes lett volna elfogadtatni. Ennek következményei

²⁶ A mongol Parlament. Az MNFP a szavazatok 60%-át szerezte meg, de ez a képviselői helyek 86%-át, összesen 343 helyet biztosított a párt képviselői számára. Az ellenzék 40%-os eredménye így csupán a képviselői helyek 14%-át jelentette.

²⁷ Halha Ulsein Ix Xural [Országos Nagy Tanács (Nagy Gyűlés)].

nem csak a két választási vereségben nyilvánultak meg. Az ellenzék a választások után szétszilálódott, több pártszakadás is bekövetkezett, s a folyamatot a fokozódó gazdasági nehézségek csak tovább erősítették.

A korábban szinte kizárólag szovjet kapcsolatokon és a KGST-n keresztül működtetett gazdaság az oroszok kivonulása után gyakorlatilag összeomlott. 1992-ben a városokban alig volt élelmiszer, akadozott az áram- és üzemanyag-ellátás.²⁸ A gazdasági nehézségek nem nagyon ingatták meg az MNFP népszerűségét. A politika iránt kevésbé fogékony, a változásokra nehezebben reagáló vidéki pásztorok támogatásának köszönhetően a nyári választások gyakorlatilag konzerválták a korábbi állampárt hatalmát.²⁹ A tényleges hatalomátadás nem történhetett meg, ugyanakkor az ellenzék sem volt képes olyan politikai alternatívát felmutatni, amely lehetőséget biztosított volna számára a hatalom átvételére. Az 1996-os választásokat ugyan egy ellenzéki koalíció nyerte meg, de az nem tudott úrrá lenni a gazdasági nehézségeken, hamar teret vesztett, és 2000-ben az MNFP ismét szinte földindulásszerű győzelmet aratott. A 76 parlamenti hely közül 72-t szerzett meg.

Az a tény, hogy az ellenzéki koalíció képtelen volt az 1996-os választási győzelemmel³⁰ élni, több okra vezethető vissza. Ezek közül csak az egyik a megosztottság. A korábban említett ellenzéki tömörülések, pártok közül kétségkívül a Mongol Demokrata Párt tekinthető a legjelentősebb erőnek, de ez a tény inkább kárára, mint előnyére vált a parlamenti helyek többségét megszerző ellenzéki koalíciónak. Az MDP a kisebb ellenzéki pártok támogatása nélkül nem kerülhetett volna hatalomra, ugyanakkor a koalíció vezető erejeként megpróbálta rákényszeríteni elképzeléseit támogatóira is, nem törekedett a konszenzusos megegyezésre. A belső ellentétek, amelyek inkább gazdasági, mint politikai jellegűek voltak, hamarosan a szövetség széteséséhez vezettek.

²⁸ Ezt jelen tanulmány szerzőjének személyes tapasztalata is alátámasztja. 1992-ben a mongol főváros boltjai kongtak az ürességtől. Az élelmiszer-ellátás finoman szólva is akadozott, a kormányzat kénytelen volt jegyrendszert bevezetni. A lakosság általában magánúton – például rokoni kapcsolatait kihasználva – volt kénytelen magáról gondoskodni. Gyakran utaztak vidékre, hogy rokonaiktól, helyi pásztoroktól vásároljanak húst, néha élő állatot, és ezzel biztosítsák családjuk megélhetését egy rövid időre.

²⁹ Ebben közrejátszott a választókerületek már említett aránytalan kialakítása is.

³⁰ Az 1996-os választásokra létrejött Mongol Demokrata Unió koalíciója – amelynek vezető ereje ekkor is a Demokrata Párt volt – összesen 48 mandátuma mellett az MNFP csak 23 parlamenti helyet volt képes megszerezni. (A fennmaradó 5 helyet függetlenek szereztek meg.)

A mongol gazdaság

A politikai irányváltás után (1996) létrejött új mongol kormányzat egyik legjelentősebb feladata a gazdasági helyzet normalizálása volt. A korábbi stratégiai partner – a Szovjetunió – kivonulása egy csupán kismértékben iparosított, elsősorban a korábbi szövetségesek igényei szerint kialakított és számottevő infrastruktúrával nem rendelkező, így önmagában szinte életképtelen gazdaságot hagyott hátra. Ebben a környezetben kellett, szinte a nulláról kezdve, a gazdaság bővülésének feltételeit megteremteni. A nemzetközi közösség nem hagyta magára ezzel a problémával az országot – a '90-es évek közepén Mongólia volt a világ egyik legnagyobb hitelfeltevője. Az így rendelkezésre álló forrásokat azonban közel sem tudták megfelelően felhasználni. 1998-ban már a második bankkrízis söpört végig az országon, és a privatizációt sem sikerült elég körültekintően véghezvinni. Mongóliában – számos kelet-európai országhoz hasonlóan – egy viszonylag szűk csoport lett az állami vagyon kiárúsításának haszonélvezője. Bár a külső források lehetőséget biztosítottak volna arra, hogy a mongol bankrendszer kiépítésével megteremtsék a gazdaság finanszírozásának feltételeit, ám a rendelkezésre álló kereteket rosszul használták fel. A külső források eltűntek a bankrendszer útvesztőiben, egy szűk elit érdekeit szolgálva. Ugyanakkor, a poszt-szovjet politikai- és gazdasági átalakulásokra nem csak itt jellemző módon, ez a gazdasági csoport a politikai réteggel, elsősorban az 1996-os választásokon győztes Demokrata Unióval ápolt szoros kapcsolatokat. Nem véletlen, hogy nem sokkal a hatalom megszerzése után már a külföld elvtelen kiszolgálóinak bélyegezték őket.

Ebben a választási ciklusban érte el mélypontját a gazdasági visszaesés is. Az 1990-es évek elején elvesztett piacok helyett ebben az időszakban még nem sikerült újakat kiépíteni, így a mongol gazdaság hagyományosan jól teljesítő szegmense – elsősorban az állati eredetű nyersanyagokra (pl. bőr) épülő iparágak – is drámai visszaesést produkált.³¹ Az infláció jelentős mértékben megugrott, a mongol fizetőeszköz, a tugrik dollárhoz viszonyított árfolyama 1996-ban fél év alatt csaknem 36%-kal esett.³²

A Demokrata Unió ilyen környezetben képtelen volt sikeres gazdaságpolitikát folytatni. Az állami bevételek növelése érdekében gyakran egymásnak

³¹ Rossabi, Morris: *Modern Mongolia*. University of California Press, Berkeley 2005, 85.

³² Uo. 77. A kedvezőtlen gazdasági környezet következtében a GDP növekedése a korábbi 6,3 százalékról alig 3 százalékra esett vissza 1996 végére.

ellentmondó, illetve népszerűtlen döntéseket hozott. Jellemző a helyzetre az 1997 áprilisában a személy- és teherszállításra kivetett különadót szabályozó törvény, illetve az azzal szemben kialakult ellenállás. A kormányzat 13-160 ezer tugrik különadót³³ vetett ki a személyi tulajdonban lévő gépjárművekre. Ez az intézkedés közvetlenül vagy közvetett módon gyakorlatilag az egész mongol társadalmat érintette, nem csak a helyi, de a helyközi közlekedésre és áruszállításra is hatással volt. Mongóliában a nem megfelelő infrastruktúra – például az út- és vasúthálózat hiánya – a belföldi kereskedelmet, áruszállítást is korlátozta. A vidék és a főváros közötti áru- és személyszállítást a leghatékonyabban mindmáig a jórészt magántulajdonban – gyakran a sofőr egyszemélyes vállalkozásaként – működő kisebb fuvarozó cégek bonyolítják. A rendszerváltás után, a közösségi közlekedés hiányosságait kihasználva, a városokban is egyre-másra alakultak a kis, személyfuvarozással foglalkozó vállalkozások. Ezek megadóztatása országos méretű ellenállást váltott ki, a fővárosban utcai blokádkkal akadályozták a forgalmat, a Szühebátor téren többezres tüntetésekkel követelték az intézkedés visszavonását. A demonstrációk el is érték céljukat, Ocsirbat³⁴ államelnök megvétózta a törvényt.

Az ellentmondásos gazdasági döntések következtében a kívülálló számára is könnyen megfigyelhető, sajátos gazdálkodási formák jöttek létre az országban. A különböző kisvállalkozások létrejöttét a fent említett fuvarozó cégek is jól szemléltetik, de a mongolok kreativitására, illetve a gazdasági jellegű magánkezdeményezésekre még számos más példát is találhatunk. A piacgazdaság bevezetése, az állami vállalatok fokozatos visszaszorulása, az állam által irányított kereskedelem visszaesése nyomán egyre-másra jelentek meg a kisebb – gyakran csak alkalmi társulásként működő – magánvállalkozások. Ezek gyakran a törvényi kereteket feszegetve, az állandó munkahely mellett inkább csak fizetés-kiegészítést biztosítottak az alkalmi vállalkozók számára. A '90-es évek végén az utazó számára úgy tűnhetett, hogy egész Mongólia kereskedik. Az állami, nagyvállalati szintű kereskedelem hiányosságait kihasználva egyre-másra nyíltak a kisebb boltok, trafikok, amelyek áruellátásáról sajátos módon gondoskodtak. Gyakran fordult elő, hogy kisebb közösségek, saját anyagi forrásaikat összeadva, megvásároltak

³³ Uo. 76.

³⁴ Punsalmagiin Očirbat [magyar átírásban: Punszalmágijn Ocsirbat] Mongólia államelnöke 1990–1997 között.

egy-egy vagonnyi szállítmányt a legkülönbözőbb termékekből. Ezt vasúton Kínából vagy Európából a fővárosba szállították, és szintén „kisipari” mód-
szerekkel – például barátok segítségével vagy a vidékre induló postajáratok-
kal, buszokkal³⁵ – terítették a fővárosban, illetve az egész országban. A már
említett kisebb boltok, trafikok ugyan önállóan kicsi, de összességében meg-
felelő méretű piacot teremtettek az így érkezett árucikkeknek. A szerény hasz-
not azután, ismét kalákában, újabb szállítmány beszerzésére fordították.
Ebben az időben gyakran fordult elő, hogy a mongol határokon szinte képte-
lenség volt kishatár-forgalommal vasúton átkelni, mert a helyi „kereskedők”
minden kupét lefoglaltak áruik számára. Az utazó ilyenkor éppúgy megoszt-
hatta fülkéjét egy banán-szállítmánnyal, mint egy ülőgarnitúra terebélyes
foteljeivel. Az ilyen jellegű tevékenység elsősorban a városi lakosság körében
volt elterjedt. A vidék ekkor is megmaradt hagyományos gazdálkodási for-
máinál, és népességszáma sem csökkent jelentősen. Ez a tény biztosította a
mongol gazdaság túlélését.

Az említett kereskedelmi formák később, az ezredforduló környékén, fo-
kozatosan visszaszorultak. A gazdaság ezen szegmensében is megjelentek a
nagyvállalkozások, amelyek elég tőkeerősek voltak a nagy tételben történő
kereskedelmi forgalom lebonyolításához. Ez jelentős változásokat is generált.
Egyre több külföldi, multinacionális cég jelent meg, kínai, dél-koreai, japán
vállalatok nyitottak kirendeltségeket, kínálták áruikat és szolgáltatásaikat –
a mongóliai piacszerzés érdekében gyakran nyomott áron –, és a városokban
is folyamatosan nőtt a fizetőképes kereslet. Az új környezet hatására az ez-
redforduló környékén az árubőség robbanásszerűen megnőtt, ebben az érte-
lemben a mongol főváros napjainkban semmiben sem különbözik a világ más
nagyvárosaitól.

A külföldi befektetések növekedésének azonban negatív hatásait is megfi-
gyelhetjük. Tőkeerős mongol befektetők hiányában az igazán nagy volumenű
beruházások jellemzően külföldi tőkéből, illetve külföldi hitelekkel valósul-
tak meg. Ennek köszönhetően a befolyt nyereség jelentős része nem mongol
kézben realizálódik, akár a magánbefektetőket, akár az állam jövedelmeit
vizsgáljuk. Ráadásul az állam a piacgazdaság és a privatizáció korai szakaszá-
ban – a befektetések ösztönzése érdekében – a költségvetés számára hosszú

³⁵ Nemegyszer fordult elő, hogy a szerző vidéki terepmunkáján úttalan utakon zötykölődve az
épp utolért postabusz hátsó ablakában magyar Balaton szelet-, vagy étolaj-szállítmányt fede-
zett fel. Ekkor éppen ilyen konténer érkezett az országba.

távon meglehetősen rossz szerződéseket is kötött. Jelentős állami területek kerültek külföldi kézre, jövedelmező és a globális konjunktúrában hosszú távon is nagy jövedelemmel kecsegtető iparágak, mint a bányászat, nemesfém- és ipari nyersanyagkitermelés – jellemzően nagy bekerülési költségeik miatt – rendre külföldi többségi tulajdonú vállalatokhoz kerültek, amelyek a komoly kedvezmények miatt gyakran még adót sem fizettek. A hazánkban sem ismeretlen okok következtében a piacgazdaság bevezetése csak egy szűk réteg jövedelmeit gyarapította, nagymértékben nőtt a gazdasági értelemben leszakadók aránya.

A mongol–kínai kapcsolatok

A gazdasági változások kapcsán még egy igen fontos tényezőt kell megemlítenünk, amely hosszú távon Mongólia nemzetközi politikai szerepére is hatással lehet. Ez a napjainkban egyre jelentősebb mértékben bővülő mongol–kínai politikai és gazdasági kapcsolat, a Kínától való egyre nagyobb gazdasági függés fokozatos kialakulása. Annak ellenére, hogy a mongol rendszerváltás épp az egypártrendszer felszámolását, a ma ismert kínai elgondolásoktól részben idegen gazdasági-, politikai modell és a piacgazdaság kialakítását célozta meg, a kínai vezetők siettek elismerni Mongólia teljes függetlenségét és önállóságát.³⁶ Kína már a nyolcvanas évek végétől igen jelentős figyelmet fordított északi szomszédjára. Sok tekintetben a korábban domináns szovjet pozíciók helyét fokozatosan a kínai kapcsolatok vették át. Részben ennek is köszönhető a kínai kormányzat gyors reagálása a mongol rendszerváltás következtében kialakult új belpolitikai helyzetre. Kína kijelentette, hogy tiszteletben tartja a demokratikus átalakulást, s ezután felvette a kapcsolatot a legfontosabb mongol politikai erővel, így a Mongol Népi Forradalmi Párttal és a Mongol Demokrata Párttal is.

1994-es ulánbátori látogatása idején írta alá az akkori kínai miniszterelnök, Li Peng, az új kétoldalú egyezményt. Egyúttal vázolta Kína elképzeléseit Mongóliával kapcsolatban:

Kína elismeri Mongólia függetlenségét, önállóságát, területi integritását.

Cél a kölcsönös előnyökön alapuló kereskedelmi és gazdasági kapcsolat fejlesztése.

³⁶ Már az 1991-ben hivatalos látogatásra Mongóliába érkező kínai delegáció is biztosította erről az új mongol kormányt.

Kína támogatja Mongólia atomfegyver-mentes státuszát.

Megfigyelői szerepet kíván Mongólia harmadik országokkal kötött szerződéseivel kapcsolatban, és segíteni szeretné ezek létrejöttét.³⁷

Kijelentette, hogy korábbi, ütközőállam-szerepe miatt Mongólia kiemelt fontosságú a térségben.³⁸

A politikai kapcsolatok normalizálódása a gazdasági együttműködés kereteinek bővülését is magával hozta. A KGST megszűnését és az orosz kivonulást követő mongol gazdasági válságban a megüresedett piaci pozíciókat Kína könnyedén be tudta tölteni. 1995-ben Kína már a második legnagyobb kereskedelmi partnere volt Mongóliának, 1999-re pedig megszerezte a vezető szerepet. 2004-ben a mongol export 48 százaléka irányult Kínába, míg a Mongóliába irányuló külföldi befektetések 38%-a származott Kínából. Ez Kína északkeleti és északnyugati tartományainak is jövedelmező volt, ugyanakkor a kínai külpolitika is jelentősen profitált belőle. A gazdasági befolyás kialakításával, az egyre nyomasztóbb gazdasági erőfölény felhasználásával Kínának egyre több lehetősége van a kétoldalú kapcsolatok irányítására is.

Gazdasági értelemben Mongólia számára Kína közelsége áldás és átok is egyben. A kínai gazdaság szinte kielégíthetetlen nyersanyagigénye komoly lehetőségeket rejt a mongolok számára. Mongólia jelentős készletekkel rendelkezik nemesfémek és egyéb ásványkincsek tekintetében: területén nagy mennyiségű arany, vas és más nemes- és színesfém, továbbá szén található. Ezek a nyersanyagok alapvető fontosságúak a kínai ipar számára, ugyanakkor kitermelésük a már említett okok – az infrastruktúra hiánya, a beruházások jelentős tőkeigénye stb. – miatt nehézségekbe ütközik.

Az egyre szorosabbá váló gazdasági kapcsolatnak köszönhetően Mongólia mindinkább rászorul déli szomszédja támogatására, befektetéseire. Bár a mongol kormányzat mindent elkövet annak érdekében, hogy a közel hetven évig

³⁷ A kínai kormányzat a térség vezető hatalmaként több, az ázsiai- és csendes-óceáni országokat összekötő kereskedelmi- és gazdasági szövetség tagja. Támogatásával Mongólia is több ilyen jellegű szervezetben is teljes jogú, illetve megfigyelői pozíciót kapott. Ilyen például az APTA (Asia Pacific Trade Agreement), az Asia Pacific Economic Cooperation Council, az SCO (Sanghai Cooperation Organization), melyben a mongolok Kína, Oroszország, Kazahsztán, Üzbegisztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán mellett megfigyelői státusszal bírnak, csakúgy, mint az ASEAN biztonságpolitikai fórumában (ASEAN Regional Forum on Security).

³⁸ Batbayar, Cedendambii: *Mongolia's Foreign policy in the 1990's: New Identity and new Challenges*. Ulaanbaatar, Institute for Strategic Studies, 2002.

tartó politikai függést, amely az országot a Szovjetunióhoz kötötte, ne váltsa fel a Kínától való gazdasági függés korszaka, ebből a csapdából elég nehéz ki-törni. Hiába termelne ki az állam akár harmadik országbeli befektetők bevo-násával jelentős szénhidrogén- vagy színesfém-készleteket, azokat csak Orosz-országon vagy Kínán keresztül lenne képes szállítani, vagy ott kellene értéke-sítenie. Ez azonban olyan feltételrendszert hoz létre, amelyben az említett két országból érkező befektetők előnyben vannak másokkal szemben.

Oroszország napjainkban még mindig Mongólia második legfontosabb gazdasági partnere. Noha az EU, az USA, Kanada és az ázsiai térség jelentős gazdasággal rendelkező államai – így a Koreai Köztársaság és Japán – is fon-tos szerepet játszanak, részesedésük mégis eltörpül a kínai szerepvállalás mel-lett.³⁹ Ez a jelentős gazdasági befolyás bizonyos esetekben a mongol kormány-zat politikai lépéseit is befolyásolhatja, akár a nemzetközi, akár a belpolitikai kérdésekre gondolunk.⁴⁰

A mongol–kínai kapcsolatok új szakasza az ezredforduló után már ismét az MNFP uralta kormányzat idején következett be.

A nemzeti eszme és az egyház új szerepe

Az MNFP 2000. évi látványos győzelmének csak az egyik oka volt az, hogy az 1996-os parlamenti választásokon győztes koalíció képtelen volt hatalmát sta-bilizálni, és a gazdasági helyzetet normalizálni. Ebben a fent említettek – az egységes kormányzati elképzelések hiánya, az átgondolatlan intézkedések, a

³⁹ Az említett országok közül csak az orosz részesedés haladja meg a húsz százalékot, az USA és Kanada részesedése 10% körüli, a többi még kevesebb. Ezzel szemben a kínai részesedés az 50%-ot is megközelíti. Forrás: Mongol Gazdasági és Kereskedelmi Minisztérium, illetve Mongólia pekingi nagykövetségének honlapja. <http://www.mongolembassychina.org/index.php?module=content&pid=2> (2010-04-23)

⁴⁰ A mongol kormányzat egyes lépései, melyekkel saját önállóságát is demonstrálni akarja – ilyen az USA terrorizmus elleni háborújában való részvétel – nyugtalanítják Kínát, és ennek Peking hangot is ad. Ugyanakkor a buddhista egyházzal és ezen keresztül a mongol egyházfővel, a IX. bogdo gegennel, illetve a dalai lámával szembeni hivatalos mongol álláspont inkább a kínai elképzelésekhez áll közelebb. Nem foglalnak állást a dalai láma és a kínai kormányzat közöt-ti vitás kérdésekben.

romló gazdasági helyzet, a korrupció elszabadulása, egy vezető ellenzéki politikus meggyilkolása⁴¹ – mellett még egy fontos tényező is szerepet játszott.

A mongol rendszerváltás, de még inkább az azóta eltelt húsz év egyik érdekes sajátossága, hogy nem a korábbi ellenzék, hanem az utódpárt volt képes a rendszerváltás után felszínre kerülő mongol nacionalizmus jelképeit hatásosan beépíteni retorikájába. Ezt a kommunikációs előnyt a mai napig nagyszerűen használják. A szovjet korszak ideológiájának megfelelően korábban a nagy mongol birodalmat, illetve alapítóját, Dzsingisz kánt – mint az önálló mongol államiség, függetlenség és hatalom jelképét – nem lehetett hangsúlyosabb politikai jellegű környezetben említeni. Ennek nem kívánt politikai áthallásai voltak, amit a cenzúra igyekezett megelőzni. A rendszerváltás után azonban Dzsingisz kán központi helyre került a mongol történelmi panteonban, mint az ország és a birodalom alapítója, a világ felett uralkodó mongolok vezére. Személye a nacionalista retorikában is kiemelt szerepet kapott, és a mongol nemzeti identitás egyik fontos jelképévé – nem mellesleg a világ minden pontján jól érthető és komoly reklámértékkel bíró „védjeggyé” – vált. A politikai kommunikációban szinte behozhatatlan előnyt jelentett a – korábban az internacionalizmust zászlajára tűző – mongol utódpárt számára az államalapító nagykan és a nagy mongol birodalom jelképeinek használata.

Hasonlóan eredményes volt a társadalom számára szintén nagy jelentőséggel bíró tényező, a vallási kérdés kezelése is. Az átalakulás korai éveiben az ellenzék kommunikációjának egyik fontos témája volt a buddhista egyház helyzete, illetve a vallásszabadság kérdése. A szocialista rendszer legsötétebb korszaka a párt hatalmának kiépítése, majd stabilizálása érdekében végrehajtott vallásüldözés időszaka volt. Az 1930-as évek második felének vallás- és egyházellenes intézkedései az 1937-es pogromokban, kolostorok elpusztításában, lámák ezreinek megölésében csúcsosodtak ki. Az utókor számára „könnyebb lenne”, ha a rémtettek végrehajtásával az orosz bolsevikokat lehetne vádolni, de tény, hogy a „mongol hazafiak bátor tetteit” szovjet barátai inkább csak tanácsaikkal „segítették”.

Az egypártrendszer korszakában az egyházat sikerült tetszhalott állapotban tartani, de a rendszerváltás után az egyház ismét látványos, robbanássze-

⁴¹ 1998. október másodikán meggyilkolták Sz. Dzorigot (Halha S. Jorig) a rendszerváltó demokratikus ellenzék egyik vezéralakját. A gyilkosság elkövetőire, illetve okaira a mai napig nem derült fény. Politikai indítékra nincs bizonyíték, de a haláleset nem növelte a kormányzat iránti bizalmat.

rű fejlődésnek indult. Egyre-másra nyíltak meg a régi kolostorok, a lámák száma napjainkban is folyamatosan gyarapszik.⁴² Mongólia lakosságának jelentős része ma is buddhistának tartja magát, ez tekinthető az ország államvallásának, a mongol identitás egyik legfontosabb elemének. A mongol utódpártnak sikerült konszolidált kapcsolatot kialakítania az egyházzal, és megmenekült az egyházellenesség bélyegétől.⁴³

A közelmúlt politikai eseményei

Az itt felsoroltak következtében a 2000. évi választásokat az MNFP fölényesen megnyerte,⁴⁴ s a hatalmat – kisebb megingásoktól eltekintve – gyakorlatilag azóta is birtokolja. A mongol ellenzék képtelen egységes arculatot megjeleníteni, így a Demokrata Párt politikai szerepe és súlya inkább az utódpárt politikájának sikerétől vagy sikertelenségétől, mint saját politikai teljesítményétől függ.

A 2008. júliusi események közvetlen előzményét a 2004-es választások időszakában kell keresnünk. Ekkor az MNFP és az ellenzék, melynek vezető ereje a Mongol Demokrata Párt volt, csaknem azonos számú (37-35) helyet szerzett a parlamentben. Mivel a három független, illetve a Köztársaság Párt egy képviselőjét egyik oldalnak sem sikerült megnyernie, a két nagy párt kénytelen volt nagykoalíciós kormányt alakítani. A tárgyalások több mint fél évig tartottak, és az a megállapodás született, hogy kormányfőnek az MDP vezetőjét, C. Elbegdordzsot, míg államfőnek az MNFP korábbi miniszterelnökét, N. Enhbajart⁴⁵ jelölték, akit egy évvel később, 2005. június 24-én meg is választottak. A koalíció azonban kétéves kormányzás után felbomlott, és az MNFP már önállóan alakított új kormányt 2006-ban. Ezt követően két újabb kormányválság rázta meg az országot, de a kormányfői hatalmat az utódpárt

⁴² Ez nem csupán történeti okokra, illetve a mongol hagyományokra vezethető vissza. A mai Mongóliában a fiatalok gyakran megélhetésük biztosítása érdekében, mintegy „munkaként” választják a lámák életét.

⁴³ A mongol buddhista egyház helyzetére vonatkozóan lásd: Szilágyi, Zsolt: A buddhista egyház a modern mongol társadalomban. In: Keréknymok, (2008) 4. sz. Budapest, A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, 60–73.

⁴⁴ A mongol parlament 76 képviselői helyéből 72 helyet szerzett.

⁴⁵ [Mongol írás szerint: Nambariin Enxbayar]

már nem engedte ki a kezéből. Ebben a politikai környezetben érkeztek el a 2008-as választások.

A választások előzetes eredménye ismét az MNFP győzelmét valószínűsítette, amit Elbegdordzs, korábbi miniszterelnök és az MDP elnöke, megkérdőjelezett. Választási csalásról beszélt, és az általa szervezett tüntetés vezetett az MNFP-székház felgyújtásához. A korábban nem látott heveségű megmozdulásokhoz azonban valószínűleg kevésbé politikai, mint inkább gazdasági okok (a katonai vezetők közötti osztozkodás és az azzal járó torzsalkodás) vezettek, s ezt a feltételezést több mérvadó forrás is megerősíti.

E választás jelentőségéhez tartozik még egy adalék, ami a mongol társadalomban kialakult belső feszültség okait is jól példázza. A rendszerváltás után igen jelentős belső migráció indult meg Mongóliában, amely leginkább a főváros népességének ugrásszerű megnövekedésében érhető tetten. Az 1990-es években kb. 700 000 fős Ulánbátor mára csaknem másfél milliós lélekszámmal bír. Ugyanakkor a munkalehetőségek közel sem gyarapodtak ilyen mértékben, a piacgazdaság nyújtotta lehetőségekkel a társadalom igen kis része tudott csak élni, így jelentős vagyoni különbségek alakultak ki. Az utóbbi években a városi munkanélküliség drasztikusan megnőtt, amit a vidékről történő bevándorlás csak tovább fokozott. A munkalehetőségek nem csak az alacsonyan képzett lakosság, de az értelmiség számára is korlátozottak. A halmozódó problémák miatt kialakult feszült társadalmi környezetben érthető, hogy a kormányt bíráló tüntetések pillanatok alatt tömegmegmozdulássá terebélyesedtek.

A 2008-as választások gazdasági értelemben különös jelentőséggel bírtak, hiszen lehetőség volt – és a lejáró koncessziók újratárgyalásával van ma is – a korábbi előnytelen szerződések felülvizsgálatára, amire a kormányzat is elszánta magát. Sikerült olyan tőkeerős befektetőkkel tárgyalóasztalhoz ülni – a 2008-as hírek alapján elsősorban kanadai és ausztrál bányaiipari vállalatokról van szó –, akik reális, a mongol állam számára is kedvező feltételekkel lennének hajlandóak több milliárd dollárt befektetni. A tervek nagyságát érzékelteti, hogy a választások idején többen a GDP 34%-os emelkedéséről beszéltek.⁴⁶ Ez vezetett a pártok közötti, korábban említett konfliktushoz.

⁴⁶ Ez lenne a legjelentősebb elmozdulás Mongólia posztkommunista korszakában, akár a pozitív, akár a negatív irányú kilengéseket tekintjük. A mongol GDP visszaesése az 1990–92 közötti időszakban 22% volt.

Az, aki ezeket a lehetőségeket kihasználhatja, nagy valószínűséggel olyan gazdasági fellendülést képes generálni, amely hosszú évekre a hatalomban tarthatja. Igazán nem mindegy, hogy ezeket a szerződéseket melyik mongol párt képviselői írhatják alá.

Összegzés

A 2008 őszén kirobbant gazdasági világválság meglehetősen új körülményeket teremtett. A megváltozott gazdasági környezet Mongóliában sem kedvez a jelentős beruházásoknak, így egyelőre kérdéses, sikerül-e megvalósítani azokat a célokat, amelyeket az új kormányzat választási kampányában maga elé tűzött.⁴⁷ Ez azonban nem befolyásolja azt a tényt, hogy bár a mongol rendszerváltás óta eltelt húsz esztendő a mongol történelem meglehetősen mozgalmas korszakának számít, de megteremtette a parlamentarizmus intézményes kereteit. Egyes kelet-európai utódpartokhoz hasonlóan a mongol utódpart nem bomlott fel, sőt, egyedülállóan sikeres módon tudta megőrizni hatalmát. Az 1990 óta eltelt időszak hat országos választása az ázsiai térségre nem jellemző módon demokratikus keretek között zajlott, s a kormányválságokkal is tarkított két évtizedben Mongólia a térség egyik stabil államává alakult. Ugyanakkor a jelentős gazdasági és a jórészt ebből fakadó társadalmi jellegű nehézségeket a mai napig sem sikerült megnyugtatóan orvosolni. A mongol gazdaság sebezhetősége, a külső hatásoktól való nagyarányú függése, Kína nyomasztó gazdasági fölénye befolyásolhatja a mongol politikát is, ugyanakkor Mongólia számára szinte alapvető fontosságú a kínai kormányzattal való jó viszony fenntartása. Ha az ebből fakadó konfliktusokat sikerül megfelelően kezelni, Mongólia – elsősorban sajátos geopolitikai helyzetének köszönhetően – hamarosan Ázsia egyik stratégiai szempontból is fontos országává válhat.

⁴⁷ A 2009. május 24-án lezajlott elnökválasztáson a választópolgárok proteszt szavazataikkal meg is „büntették” a kormányt, hiszen a korábbi kormánypárti államfővel szemben az ellenzék jelöltjét – az MDP elnökét –, Elbedordzsot emelték az elnöki székbe.